

Marginalii la incredibila istorie a ctitoririi unui muzeu sătesc, povestită de învățătorul Pamfil Albu

Ajuns la Lupșa după foarte mulți ani de absență din locurile natale și adăstând între mulțimea obiectelor vechi etalate în sălile Muzeului etnografic „Pamfil Albu” din centrul străvechiului sat românesc de pe Valea Arieșului, am fost întrebat dacă l-am cunoscut cumva pe cel al cărui nume îl poartă muzeul, pe învățătorul împătimit de salvarea și de punerea în valoare a acelor mărturii despre existența trecută a locuitorilor zonei. Am răspuns, fără ezitare, cu un *da* hotărât, întrucât în copilăria și în tinerețele mele drumurile ni se intersectaseră într-adevăr. Adevărul este că răspunsul a fost pripit, căci, dacă privesc așezat la cele care au fost, îmi dau seama că am căzut în greșeală. Nu l-am cunoscut; doar m-am aflat în preajma lui de câteva ori, conjunctural și nesemnificativ.

Prima dată l-am văzut, în treacăt doar, pe la începutul toamnei anului 1950, când, elev în clasa a V-a, am ajuns la școala din Lupșa, pentru scurtă vreme, înainte de a se înființa ciclul II la școala elementară din satul meu natal, Mușca. L-am revăzut, tot fugăr, prin 1956-1958, când, absolvent de liceu fiind, am fost încadrat învățător la școala cu învățământ simultan din cătunul Mușca După Deal, timp de un un an, apoi, temporar, profesor suplinitor la școala din Mușca-Sat. Obligați fiind, în calitatea noastră de cadre didactice, să participăm la activitățile cultural-artistice organizate la Căminul cultural din satul centru de comună, în dese rânduri a trebuit să trec dealul și să cobor prin Hădărău, pe neprietenosul povârniș spre Arieș, până departe în centrul Lupșii. Fusesem înre-

gimentat în formația corală instruită de învățătorul Pamfil Turcu¹, pe atunci aflat în postură de profesor de muzică și de dirijor. În peisajul acesta era prezent și învățătorul Pamfil Albu². Nu știu dacă am schimbat vreodată mai mult decât un salut, respectuos din partea copilandrului care eram, pentru un bărbat matur ca el. De la înălțimea lui viguroasă, dascălul ajuns director al Muzeului istorico-etnografic se înfățișa impunător în fața unui tânăr timid, ba părea chiar distant, rece și autoritar. Numele lui îmi era cunoscut de mult, căci învățătorul Albu făcea parte din generația părinților mei, Alexandru și Maria Popa, învățători și ei, în satul natal, fiind doar cu doi ani mai tânăr decât ei. Aflasem că învățătorul are o familie numeroasă; o știam din vedere pe doamna Ana, dar nu și pe cei șase copii ai cuplului, patru dintre ei mai mici decât mine³. Destul de târziu le-am cunoscut pe cele două fete mai mari, pe Tuța și pe Ica, atunci când mi-au devenit, pentru o vreme, colege de cancelarie la școala din Mușca. Pe Georgeta Monica, mezina familiei și continuatoarea activității părintelui său la Muzeul etnografic, am cunoscut-o doar în anii din urmă, în perioada lucrului la volumul *Comoara de pe Arieș*. Ajunsă la vârsta odihnei și a rememorărilor, doamna Monica mai „gospodărea” voluntar instituția; era, pe bună dreptate, mândră de ceea ce înfăptuise părintele său și, poate, și de ceea ce făcut ea însăși pentru păstrarea bunurilor tezaurizate în acel muzeu (unul cum nu sunt multe în țară), moștenire de la străbuni pentru prezent și pentru viitorime.

Corect este să mărturisesc că pe învățătorul Pamfil Albu am ajuns cu adevărat să-l cunosc târziu de tot (doar în măsura în care poți să cunoști pe cineva

-
- 1 Pamfil Turcu (1902-1977) – născut în Hădărău, a fost învățător în satul natal. Între 1948 și 1959 a predat muzica și geografia la școala elementară de 7 ani din Lupșa, pentru ca în perioada 1959-1962 să fie coordonator al vieții culturale din localitate, ca director al căminului cultural.
 - 2 Despre învățătorul Pamfil Albu (1908-1990) și despre meritele sale în ființarea muzeului care acum îi poartă numele s-a scris destul de mult, mai ales în ultimele decenii. În volumul al II-lea al Antologiei monografice *Lupșa – Aur și oameni* există câteva studii cuprinzătoare despre Muzeul etnografic din Lupșa și despre cel care l-a ctitorit. Sunt de remarcat două articole despre instituția muzeală scrise de doamna Monica Albu-Rotaru și două despre învățătorul Pamfil Albu, semnate de regretatul profesor de istorie Sabin Andrieș.
 - 3 Amănunte despre familia învățătorului Pamfil Albu, cu informații despre drumul în viață al celor șase copii ai cuplului (Elena Constanța – n. 1936, Aurelia Letiția – n. 1938, Virginia Maria – n. 1942, Petru Ioan – n. 1946, Nicolae Vasile – n. 1948, Georgeta Monica – n. 1952) sunt prezentate în articolul *O mare și onorată familie de intelectuali ai comunei Lupșa* (apărut în volumul IV al Antologiei monografice *Lupșa – Aur și oameni. O comună din Țara Moșilor*), scris de Gheorghe Nicoră, colonel în rezervă, originar din Lupșa, căsătorit cu Elena Constanța, fiica mai mare a soților Albu.

din cele scrise de terțe persoane), mult după ce el plecase din această lume; s-a întâmplat aceasta în urmă cu mai bine de un deceniu, când am aflat de apariția primelor două volume ale antologiei monografice *Lupșa – Aur și oameni* și când am reușit să le cumpăr, prin bunăvoința profesorului Sabin Andries; am găsit acolo o mulțime de informații de mare interes, mai ales pentru cineva ca mine care își regăsea, oarecum, rădăcinile. Existau în cele două tomuri articole despre Muzeul din Lupșa și numeroase referiri la activitatea dascălului pe care îl întâlnisem cândva. Am găsit multe alte informații în următoarele două volume ale antologiei, pentru care îi datorez mulțumiri vrednicului coordonator al lucrării, istoricului brașovean prof. univ. dr. Ioan Vlad.

Am revenit asupra acestora atunci când, împreună cu soția, am decis să ne aplecăm asupra colecției de scrieri chirilice păstrate, după anul 1989, la Muzeu. Pot afirma însă, cu certitudine, că elementul esențial în descoperirea personalității lui Pamfil Albu a fost întâlnirea cu el prin intermediul unor scrisori la care am ajuns cu totul și cu totul întâmplător, datorită unei înșiruii de întâmplări neprevăzute.

Începutul a avut loc în toamna anului 2014, când, într-o scurtă revenire în locurile natale, am revăzut muzeul și am trăit, alături de soție, intensa emoție a descoperirii colecției de scrieri chirilice, adică a unor lucruri apropiate de mai vechile noastre preocupări. Am revenit apoi în toamna anului următor, pentru un prim pas de cercetare a exponatelor, etalate într-o modalitate evident neprofesionistă. Scopul nostru imediat era de a pune la dispoziție responsabililor instituției cunoștințele necesare pentru ca aceștia, la rândul lor, să poată oferi vizitatorilor muzeului informații corecte asupra respectivului fond de carte. Rezultatele acestei prime etape ale cercetării, în urma căreia am identificat lucrări extrem de valoroase, precum o tipăritură de București din 1759, unicat național, ori o Psaltire a mitropolitului Dosoftei copiată de un modest dascăl bisericesc din satul Hădărău, au fost sintetizate într-o comunicare prezentată de noi la a X-a ediție a Conferinței naționale *Bibliologie și Patrimoniu Cultural Național. Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830)*, 24-25 dec. 2016, Alba Iulia⁴. Spre surprinderea noastră, printre participanții la lucrările Conferin-

4 Liliana Maria Popa, Ioan-Nicolae Popa, *Colecția de carte chirilică românească – tipărituri și manuscrise – de la un muzeu etnografic sătesc de pe Valea Arieșului. Contribuții la Bibliografia românească veche*. În *Transilvania*, Sibiu, nr. 4-5/2017, pp. 149-155.

ței organizate de Facultatea de Istorie și Filologie a Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia s-au aflat și persoane care activaseră în diverse instituții cu tangențe în studierea și păstrarea lucrărilor de patrimoniu și îl cunoscuseră cu diverse prilejuri pe Pamfil Albu, creatorul Muzeului din Lupșa. Ni s-au părut ciudate opiniile nu tocmai măgulitoare despre dascălul din Lupșa, despre care spuneau că se manifesta destul de arogant și de necooperant. După discuțiile din plen, unul dintre participanții la sesiunea de comunicări, distinsa doamnă dr. Niculina Iacob, profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava și colaboratoare statornică a regretatului cercetător clujean dr. Ioan Chindriș, ne-a spus că în arhiva acestuia, rămasă în păstrarea dumneai după plecarea lui din această lume, există niște scrisori ale învățătorului Pamfil Albu. Dând curs rugăminții noastre, ni le-a pus cu generozitate la dispoziție, împreună cu acceptul de a le publica, fapt pentru care îi rămânem profund recunoscători.

Materialul primit nu conține scrisori olografe, ci o dactilogramă a corespondenței dintre Ioan Chindriș (pe atunci redactor la Radio Cluj) și dascălul din Lupșa, corespondență inițiată de ziarist. Acesta îi propunea interlocutorului să pună pe hârtie povestea apariției și dezvoltării muzeului, pe care îl considera o instituție culturală cu totul deosebită și demnă de a fi promovată în spațiul public național. S-au păstrat două scrisori ale profesorului Chindriș, prima din 24 august, iar a doua din 21 septembrie 1974. Din prima reiese că ziaristul îi era cunoscut lui Pamfil Albu, căci, spune el, cu doi ani înainte îi luase un interviu. Cea de-a doua conține informații despre modul în care dorea ziaristul să valorifice materialele primite, precizând și așteptările sale: să-i fie expediate scrisorile săptămânal, relatările să fie cât mai amănunțite, cu notații de viață semnificative, cu amănunte relevante. Intenția jurnalistului era ca, pe baza celor relatate de dascălul muzeograf, să alcătuiască un serial radiofonic, pe care să-l difuzeze, probabil săptămânal, îmbinând pasajele narrative cu unele „dramatizate”, pentru a le face cât mai atractive.⁵ Directorul muzeului s-a conformat și i-a trimis zia-

5 Din cele spuse de doamna Monica Albu în urmă cu vreo trei ani, am înțeles că serialul radiofonic alcătuit de Ioan Chindriș a fost difuzat pe durata câtorva săptămâni, sâmbăta. Dorind să aflăm amănunte despre modalitatea de realizare a lui, ne-am adresat conducerii postului Radio Cluj, cu rugămintea de a ne comunica cum am putea intra în posesia unor informații referitoare la respectivul serial, dar n-am primit niciun răspuns.

ristului cinci materiale, conținând informații biografice și, mai ales, relatări despre modul în care au fost adunate și organizate materialele etnografice, partea finală cuprinzând o trecere în revistă a aprecierilor pozitive la adresa muzeului, cu insistență asupra meritelor personale ale celui care l-a ctitorit.

Ultimul text al dactilogramei este o scurtă epistolă a lui Pamfil Albu, datată 8 ianuarie 1975. Din ea transpare nemulțumirea acestui biet truditor care s-a străduit, luni în șir, să-și pună pe hârtie povestea vieții și povestea creșterii muzeului, așa cum i se ceruse, și care acum este exasperat că nu mai primește nicio veste de la ziarist și nu știe care este soarta scrisorilor sale atât de greu muncite. De ce lipsesc răspunsurile interlocutorului – nu avem, din păcate, idee.

Repet, pe deplin convins, că întâlnirea cu cele scrise de Pamfil Albu în toamna anului 1974 a constituit pentru mine un moment al adevărului, cel în urma căruia am ajuns într-adevăr să pot spune că l-am cunoscut pe dascălul lupșean în postura lui de împătimit făuritor al muzeului. Comparând informațiile cuprinse în mărturiile din scrisorile către Ioan Chindriș cu cele oferite de autorii articolelor din monografia satului Lupșa, nu pot să nu remarc forța emoțională a confesiunii directe, superioară interpretărilor de mai târziu, relativ corecte, dar minate de tendința encomiastică specifică evocărilor, cu tonalitatea de poleială reverențioasă la adresa personalităților defuncte. Această puternică forță emoțională ne-a determinat, la un moment dat, să decidem publicarea scrisorilor ca o anexă la volumul *Comoara de pe Arieș* pe care îl aveam în lucru. O analiză mai lucidă a contextului ne-a determinat să abandonăm ideea, considerând că textele merită o analiză aparte, într-o modalitate care să le pună în evidență valoarea documentară.

Cea mai importantă parte a conținutului scrisorilor lui Pamfil Albu o constituie relatarea istoriei adunării unei bune părți a miilor de obiecte adăpostite azi în sălile muzeului din Lupșa – o adevărată odisee a peregrinărilor pe coclaurile comunei de munte, cu gospodăriile risipite prin văgăuni, printre dealuri, cu râpe, cu pâraie și cu păduri. Este o istorie în care autorul se oprește doar asupra unor momente pe care le consideră semnificative, unele povestite cu umor, altele în tonalitate relativ dramatică. Ele pot constitui o lectură agreabilă și instructivă pentru oricine, indiferent din care parte a țării ar fi. Pentru localnici ele sunt mult mai mult decât o lungă și cuceritoare poveste. Pentru ei este un fragment din is-

toria satului, este o întoarcere în timp, un prilej de reîntâlnire cu părinții, cu bunicii și cu străbunicii lor, de la care provin lucrurile salvate astfel de la pieire. Pentru ei, numele înșirate în scrisori (zeci și zeci de nume ale celor care au cedat rugămintilor și s-au despărțit, unii cu ușurință, alții cu strângere de inimă, de niște lucruri moștenite din bătrâni sau făurite de propriile lor mâini, numele copiilor pe care învățătorul i-a antrenat în acțiunea de salvare a istoriei materiale a localității, numele persoanelor care au participat la manifestări culturale menite să ridice prestigiul comunei și al întregii zone) nu sunt niște nume oarecare, ele sunt legătura cu generațiile de înaintași, numele pe care cei de azi, la rândul lor, le vor lăsa zestre urmașilor.

Pentru cei străini de zonă care vor citi cele scrise de Pamfil Albu în urmă cu o jumătate de veac, povestea aceasta va fi mai mult decât o oarecare narațiune memorialistică. Sunt convins că ea va constitui o lectură pilduitoare despre modalitatea în care un om își poate influența destinul și își poate depăși condiția urmărind cu obstinație un țel, dacă este convins că scopul propus depășește limitele interesului personal imediat și se subsumează celui al colectivității pe care o servește, chiar dacă, din felurite motive, cei din jur se dovedesc a fi stăpâniți de neîncredere sau de opacitate. Lectura nu este doar pilduitoare, ci se dovedește surprinzător de plăcută; ea are acel farmec al povestirilor populare, nesofisticate, puse pe hârtie de un om care, în general, nu vrea să pară mai mult decât este și care are darul de a surprinde momente de trăire autentic țărăneasă, în cheie uneori sugubeață, uneori dramatică. Pasajul despre pregătirea pentru prima zi de școală a unui băiețel speriat poate fi inserat oricând într-o antologie a relatărilor despre întâlnirea copilului „sălbatic” de la țară cu lumea limitatoare de libertate a sistemului de învățământ. Poate că multora dintre cei tineri și foarte tineri le va fi greu să înțeleagă spusele dascălului despre felul în care trăiau oamenii din zonă, căci de la nivelul de existență al zilelor noastre este foarte greu să accepți că, în plin secol XX, mai existau în satele românești ființe omezești prinse în realități de ev mediu târziu.

Prezintă interes nu doar istoria adunării obiectelor vechi în admirabilul muzeu sătesc. Importante sunt și informațiile de natură biografică, datorită cărora putem să îndreptăm unele erori existente în cele scrise de biografii dascălului citor. În primul rând, confesiunile sale nu consună cu cele scrise de unii cercetă-

tori despre perioada școlarității sale. Într-o caldă evocare a personalității dascălului lupșean⁶, profesorul Sabin Andrieș afirma că viitorul învățător a urmat primele șapte clase la școala primară din Lupșa-Centru, „unde s-a afirmat ca elev eminent, an de an luând premiul întâi”. Nu putem decât să credem că autorul, luat de val, nu s-a străduit să se informeze și că documentarea a fost înlocuită cu presupunerea, considerată certitudine, că învățământul din anii 1920-1930 era organizat la fel cu cel din anii 1950-1960; de asemenea, să acceptăm realitatea că în scrierile despre o persoană plecată din această lume elogiul este o constantă obligatorie, după principiul „despre morți, numai de bine”. Adevărul este cu totul altul, dezvăluit în prima epistolă a lui Pamfil Albu trimisă ziaristului Ioan Chindriș, în septembrie 1974. Acolo, învățătorul povestește pe larg și cu umor cum au fost primele zile de învățatură din cei patru ani de studiu la școala din Lupșa. Cu sinceritate mărturisește că nu a fost un elev strălucit, munca în gospodăria părintească fiindu-i mai apropiată decât scrisul și socotitul. Nici el nu precizează între ce ani a învățat la școala din sat, cu învățătorul Gheorghe Giurgiu, și nici noi nu putem oferi, din păcate, date certe, căci nu am primit informații nici de la conducerea actuală a școlii gimnaziale din Lupșa, nici de la doamna Monica Albu Rotaru; putem doar să presupunem că, dacă a început școala pe când împlinise șapte ani, deci în 1915, ar fi putut să termine clasa a IV-a în anul 1919.

Ce a urmat după cele patru clase absolvite la Lupșa? Pentru autorul articolului biografic amintit, cei patru ani de învățatură la școala din sat au devenit șapte, urmând concluzia firească, însă pripită, că lor le-au urmat anii de studiu la o școală normală. Fără vreo umbră de îndoială, el afirmă: „Între anii 1924-1930, a urmat cursurile de zi ale școlii normale din orașul Abrud, unde de asemenea a fost un elev de frunte. Timp de șase ani, sub conducerea unor cadre de mare valoare morală și profesională – cum erau Ioan Micu, directorul școlii, Dumitru Scorțeanu, profesorul de limba română, Ioan Adam, profesorul de pedagogie, și alții – tânărul Pamfil Albu s-a pregătit cu râvnă și cu temeinicie pentru misiunea de apostol al neamului său. Disciplinat și ordonat, dornic de învățatură, elevul Albu Pamfil constituie un model pentru colegii săi, mereu e dat exemplu bun și e remarcat de însuși directorul școlii care, fin observator, descoperă destul de

6 Sabin Andrieș, *Pamfil Albu – O viață de dascăl în Apuseni*. În *Antologia monografică Lupșa – Aur și oameni. O comună din Țara Moților*; vol. II, Editura Pastel, Brașov, 2006, pp. 683-684.

repede că elevul său e și un bun organizator și îi încredințează și conducerea grădini zoologice a școlii, lucru care va avea o mare importanță pentru viitoarele preocupări ale sale.”

Erorile din acest pasaj sunt capitale, căci, prezentând parcursul școlar al copilului Pamfil Albu, biograful nu pleacă de la documentele pe care i le-ar fi putut pune la dispoziție membrii familiei, ci de la presupuneri. Acum suntem în măsură să îndreptăm erorile, să aducem corecturile necesare, bazându-ne pe mărturisirile cuprinse în scrisorile către Ion Chindriș; învățătorul oferă detalii privitoare la drumul pe care l-a urmat după absolvirea cursului primar, dând informații esențiale, chiar dacă nici ele nu excelează prin rigoare; el precizează că, după absolvirea ciclului primar, a rămas un an sau doi acasă, ajutor în gospodărie, după care, sfătuit de învățător, părinții l-au înscris la gimnaziul din Baia de Arieș, localitate aflată la doar vreo 9 kilometri în jos pe Valea Arieșului. Această instituție școlară apăruse în peisajul comunei în vara anului 1924, prin transformarea în gimnaziu a școlii medii (civile) de băieți înființate aici în anul 1922, o școală secundară de grad inferior absolut necesară pentru dezvoltarea intelectual-culturală a zonei Țării Moților în noul cadru social-național creat după realizarea marelui stat care era acum Regatul României întregite.

Gimnaziul de la Baia de Arieș, care a primit în anul 1925 numele ilustrului pedagog sibian dr. Petru Șpan, și-a început istoria de un sfert de secol odată cu înființarea acelei școli medii. Vorbim despre o istorie glorioasă (prin rolul pe care l-a avut în ridicarea social-culturală a spațiului românesc al Văii Arieșului) și zbuciumată (a fost de șase ori desființat și reînființat, din motive financiar-economice ori din jocuri politicianiste, până la ridicarea gimnaziului mixt la rang de liceu cu opt clase); este o istorie puțin cunoscută publicului larg, puțin cunoscută chiar și după apariția excelentei monografii a localității Baia de Arieș a profesorului Vasile Harda⁷, tipărită, din păcate, într-un tiraj care nu i-a permis

7 Toate informațiile despre învățământul gimnazial de la Baia de Arieș provin din lucrarea *Monografia localității Baia de Arieș*, alcătuită de un dăruit dascăl al liceului, profesorul Vasile Harda (n. 1915). Monografia, tipărită și lansată în vara anului 2014, este alcătuită din patru volume cuprinzătoare, având subtitlurile: *I. Pagini de geografie și istorie; II. Istoria mineritului din zonă și legende locale; III. Evoluția învățământului; IV. Instituții de interes public, activități culturale, artistice și sportive*. Am intrat în posesia unui exemplar al monografiei prin bunăvoința domnului profesor Claudiu Vasile Volcov, director adjunct al Liceului din Baia de Arieș, căruia îi rămân profund recunoscător. Îi mulțumesc și pentru copiile după documentele școlare despre gimnazistul Pamfil Albu.

o reală pătrundere în circuitul intelectual. După transformarea în liceu, odată cu reforma învățământului din 1948, instituția a pierdut dreptul de a mai purta numele de Liceul „Dr. Petru Șpan”, meritele intelectualului originar din Lupșa nemaifiind recunoscute de factorii decidenți ai noului regim, extrem de reticenți față de tot ceea ce ținea de trecutul etichetat cu titlaturile de „burghezo-moșieresc” și „retrograd”.

Înscrierea copilului Pamfil Albu la cursurile nou-înființatei școli secundare de la Baia de Arieș s-a produs ca urmare a unei intense acțiuni de informare a localităților de pe Valea Arieșului, începând de la Mușca și mergând pe firul apei în jos, până dincolo de Sălciua, spre Ocoliș, Ocolișel și Poșaga. De la Baia de Arieș au fost trimise bisericilor și primăriilor din toate aceste localități anunțuri că s-a înființat noua unitate de învățământ, cu apelul „trimiteți copii la școala din Baia!” Cerința ca anunțurile să fie afișate era însoțită și de rugămintea ca informația să fie răspândită și prin viu grai, mai ales prin intermediul preoților, care să o aducă la cunoștință enoriașilor.

Când a ajuns Pamfil Albu gimnazist la Baia de Arieș? Credem că în toamna anului 1923, pe când împlinise 15 ani. O foaie matricolă de la liceul de acolo atestă faptul că în anul școlar 1924-1925 el urmase cursurile clasei a II-a, concluzia logică fiind că a absolvit gimnaziul în vara anului 1927, la vârsta de 19 ani.

Despre cei patru ani de învățătură de la gimnaziul din Baia de Arieș, unde învățământul secundar se afla la începuturi, nu știm decât ceea ce vârstnicul dascăl lupșean a considerat demn de a fi amintit în toamna anului 1974: că era îmbrăcat țărănește, ca toți ceilalți elevi, dar că purtau cu toții un chipiu cu monograma „G.P.S”, doveditor al statutului de elev al Gimnaziului „Petru Șpan”. Importantă este afirmația că în toți cei patru ani a fost „șef pe școală”, adică împuternicit să-și îndrume colegii în toate ocaziile: „la internat, la meditații, la serbări și orice acțiune culturală ce o dădeam eram organizatorul lor”. Pentru ca cititorul să nu-și facă o impresie falsă despre condițiile în care învățau acei elevi gimnaziști, trebuie să facem câteva precizări. În lucrarea menționată, profesorul Vasile Harda subliniază faptul că elevii gimnaziului proveneau, în marea lor majoritate, din mediul rural, cu diferențe notabile în bagajul de cunoștințe acumulat până la momentul respectiv, cu vârste și atitudini comportamentale

diverse, în funcție de situația familială, de caracter și de temperament; deoarece alcătuiau un corp atât de eterogen, o primă misiune a puținilor dascăli ai școlii a fost aceea de a încerca să-i închege într-un colectiv, să-i învețe să salute și să se adreseze altfel decât în mediul familiei, să mănânce altfel, să-și facă patul, să-și întrețină îmbrăcămintea și încălțămintea și să mențină ordinea altfel, adică să se încadreze în noua colectivitate, organizată după reguli noi, uneori constrângătoare și frustrante. Ageri la minte și sârguincioși, în general deprinși din familie cu rigoarea muncii și cu asumarea responsabilităților, cei mai mulți s-au încadrat în cerințele noului mediu și au făcut față obligațiilor școlare, mult superioare celor din cursul primar.

Pentru un elev sau pentru un tânăr părinte din zilele noastre, necunoscător al felului în care se trăia și se învăța carte pe Valea Arieșului în perioada 1920-1948, amănuntele date de profesorul Harda ar putea fi receptate cu neîncredere ori cu lipsă de înțelegere, căci ele relevă o realitate cu totul deosebită de ceea ce se întâmplă la acest început de secol XXI. Dar ele sunt adevărate și merită să le redăm, căci sunt realitățile perioadei în care s-a format și s-a călit viitorul dascăl al lupșenilor:

„Ținând seama de starea materială, precară, a locuitorilor, școala nu a cerut niciodată uniformă școlară, doar chipiu și pe el inițialele «G.P.S.». Mulți copii din satele vecine erau nevoiți să meargă pe jos (navetiști), parcurgând în fiecare zi dus-întors între 6 și 12 km, aducând în traistă cărțile, caietele și câte o bucată de pâine sau de mălai. Aceștia nu mai aveau nevoie de exerciții de învioreare, căci se sculau cu noaptea în cap, ca să poată ajunge la școală. Pentru micii «navetiști per pedes», școala a făcut o concesie ca, între 1 decembrie și 1 martie, cursurile să înceapă la orele 8.30 și nu la ora 8.00, de această modificare beneficiind și elevii locali. (...) Lipsa de bani îi silea pe unii părinți să ocolească internatul, deși acesta era cel mai ieftin din țară, preferând să-și lase copilul în gazdă, unde plăteau numai camera, la un preț derizoriu, deoarece în camera închiriată locuiau mai mulți elevi, în acest fel sarcina pe elev fiind mai mică. Astfel apăreau în comună câteva mici internate «supravegheate» de gazde (...). Alimentele le aduceau părinții, de acasă, sâmbătă de sâmbătă. Cam o dată pe lună pleca și elevul (eleva) acasă, pentru «schimburi», și la întoarcere își aducea mâncarea pe o săptămână, în spinare până la gară și de la gară la gazdă. Hrana

se consuma de obicei rece și consta în pâine, slănină, ouă, brânză, caș. Iarna, elevii aduceau de acasă și preparate din porcul sacrificat înaintea sărbătorilor de iarnă.

Aceasta era viața elevilor și nu se plângeau nici de dureri de stomac, nici de reumatism.”⁸

Marele handicap al începuturilor a fost lipsa unui internat și a unei cantine. Conducerea școlii făcea în fiecare an eforturi să intermedieze găsirea unor gazde pentru toți copiii, la puținele familii care dețineau spații cât de cât convenabile, mai ales la acelea unde exista disponibilitatea de a le asigura o masă caldă, pregătită din alimentele pe care părinții copiilor se obligau să le aducă. În una dintre scrisori, Pamfil Albu amintește de existența unui internat. El a putut fi înființat abia în toamna anului 1924, hrana la cantină fiind preparată, în cazul celor mai mulți elevi, din alimentele aduse de părinți, care plăteau și o mică taxă pentru acoperirea cheltuielilor administrative. Pentru a nu-i împovăra prea mult pe întreținătorii elevilor, comitetul școlar a hotărât să fixeze taxe școlare mult mai mici decât în alte localități, o taxă de frecvență de doar 200 de lei anual și o taxă de internat de 500 de lei lunar sau de 4000 de lei anual pentru elevii care nu aduceau alimente de acasă, putându-se acorda reduceri ori scutiri în funcție de starea materială a familiilor. Chiar și așa, pentru mulți părinți acoperirea acestor cheltuieli era foarte dificilă. Din târzia mențiune a învățătorului, reiese clar că părinții lui Pamfil Albu și-au asumat eforturile de a-i asigura acestuia posibilitatea de a locui la internat, în condiții mai bune decât la gazdă.

Referitor la afirmația învățătorului că în toți acei ani a fost „șef pe școală”, trebuie să avem în vedere o realitate a învățământului acelor ani, și anume diferențele mari de vârstă între elevii aceleiași clase. Alături de proaspeții absolvenți ai claselor primare erau admiși numeroși copii mult mai mari, chiar unii care avuseseră nevoie de dispensă de vârstă. Aceasta a fost situația și în cazul lui Pamfil Albu care, născut fiind în anul 1908, avea colegi cu 2-3 ani mai tineri. În fața acestora avea ascendentul vârstei, al forței și al staturii, iar prin comportare probabil câștigase încrederea dascălilor care îi încredințaseră diverse responsabilități.

8 Vasile Harda, *Monografia localității Baia de Arieș*, vol. III, *Evoluția învățământului*, p. 155.